

Pukovnik
Mihajlo VUČINIĆ

ZAŠTITA ČOVEKOVE SREDINE — INTERES I SADRŽAJ NAŠE STRATEGIJE

Razvoj savremenog čovečanstva, koga prate i potresaju duboke ekonomsko-društvene i političke protivurečnosti i krize, došao je u fazu ozbiljnih teškoća i dilema ekološkog karaktera — zbog bezočne eksploatacije prirodnih resursa i degradiranja životne sredine, što na dnevni red sve oštrije postavlja egzistencijalne probleme čovečanstva. »Progres je, pre svega, u osvajanju i ovladavanju prirodom. Čovek, za razliku od životinje, osvaja prirodu tako da bi u njoj bolje živio i uživao, i upravo takva metoda ovladavanja prirodom i jeste najveća nauka« — rekao je u intervjuu NIN-u čuveni sovjetski naučnik Pjotr Leonidovič Kapica. Gde su uzroci sadašnjeg stanja i odnosa čoveka prema prirodi koji se (odnos) uvek ne zasniva na nauci ni na etičkim principima?

Uzrok je, pre svega, u društveno-ekonomskim i političkim odnosima savremenog sveta. »Kapitalističko-eksploatatorski način proizvodnje ne samo da nije usaglašen sa ekološkim zakonima prirode, već je sa njima često kontradiktoran, a posledica toga je današnja ekološka kriza. Sadašnja krizna situacija bi trebalo da posluži kao ozbiljan signal čovečanstvu, da postojeće društveno-ekonomske odnose treba prilagoditi zakonima prirode ako želimo da preživimo«. (1).

Sušтина prevazilaženja ekološke krize i rešavanja problema odnosa čoveka prema prirodnoj i radnoj sredini je, dakle, u potrebi promena starih, preživelih društveno-ekonomskih sistema i u stvaranju novih međunarodnih odnosa. Jer, ako se stari prevaziđeni odnosi ne promene, čovečanstvo neće biti u stanju da menja ni odnose prema čovekovoј sredini. U krajnjoj liniji, to je i osnovno pitanje strategije — mir ili rat. Jer, očito da društvo podeljeno u blokovske grupacije, u različite političke sisteme, uz neravnopravne i nepr-

vedne ekonomske odnose, što produbljuje jaz između bogatih i siromašnih, i uz moralno-etičke principe zasnovane na neravnopravnosti i pravu jačega, — neće lako savladati protivurečnosti savremenog sveta, među kojima su veoma akutni i ekološki problemi.

Teško je verovati da će se krupni kapitalistički mehanizmi i multinacionalne korporacije, odnosno eksploatatori raznih vrsta, odreći svojih interesa, načina proizvodnje i razmene, svoje civilizacije i postojećih svetskih ekonomskih odnosa koji im donose ogromne profite, premda se postižu uz velike žrtve eksploatisanih naroda i zemalja, pa i bezočnog degradiranja prirodne sredine. Radi zaštite svojih interesa i privilegija, te snage neće prezati ni od kakvih, pa ni vojnih sredstava. Upravo tu leže krupni svetski problemi i koreni dubokih kriza, pretnji i pritisaka iz arsenala specijalnog rata, pa i uzroci lokalnih ratova koji ozbiljno prete eskalacijom.

Zbog toga će problemi zaštite životne sredine sve više postajati ne samo svetski društveno-ekonomski već i vojno-strategijski problemi.

To je, rekao bih, širi, globalni strategijski okvir problema, vezan za napore progresivnih snaga u svetu, pre svega nesvrstanih zemalja, u borbi za mir, što podrazumeva i borbu za rešavanje suštinskih egzistencijalnih pitanja naroda, nacija, pa i čovečanstva u celini.

No, ekološki problemi imaju i konkretan vojnostrategijski značaj i dimenziju, jer su vezani za osnovne faktore rata i oružane borbe, a to su, pre svega, prostor i čovek, kao i vreme i materijalno-tehnički faktor, na koje takođe utiču ekološki procesi.

Naime, prostor — bolje reći, teritorija — ambijent je u kome žive ljudi i u kome se odvijaju ratna dejstva. Za strategiju je od izuzetnog značaja kakav je taj prostor po svim njegovim karakteristikama — geostrategijskim, ekonomskim, demografskim, klimatskim, zdravstvenim, itd.

To je posebno važno za našu strategiju jer bi se borbena dejstva, s obzirom na odbrambeni karakter rata koga bi vodili, izvodila na našoj teritoriji, pri čemu bi se oslanjali na sopstvene snage, korišćenjem svih ekonomskih izvora, ljudskih i ostalih potencijala našeg prostora.

Prostor ima strategijske dimenzije koje se na specifičan način izražavaju i u uslovima mira i u ratu. U uslovima mira to podrazumeva pripremu i zaštitu prirodne sredine, što je zadatak svih struktura i snaga društva, uključujući i oružane snage, dok su u ratu uslovi korišćenja i zaštite prirodne sredine izuzetno složeni. Naime, borbena dejstva agresora su uvek bila usmerena na razaranje pro-

stora, a tendencija je da ona budu još intenzivnija, što su, uostalom, pokazali svi lokalni sukobi i ratovi, a naročito rat u Vijetnamu, Kambodži, Nigeriji, Angoli, na Bliskom istoku, itd. Ta razaranja su imala izuzetno teške ekološke posledice i u uslovima upotrebe konvencionalnih borbenih sredstava, a da i ne govorimo o težini posledica upotrebe nuklearnih i drugih sredstava masovnog razaranja i uništavanja. Relativno ograničena upotreba herbicida, defolijanata i drugih sredstava izazivala je veoma teške ekološke posledice u Južnom Vijetnamu. Interesantno je napomenuti da su američke oružane snage na vijetnamskom ratištu, prvenstveno degradirale prostor da bi otežale snabdevanje i pokrete jedinica FNO i kako bi mogle stupiti s njima u kontakt i borbena dejstva. Usavršavanje tzv. oružja prostornog dejstva (ubojna sredstva punjena aerosolnim eksplozivom, geofizička, meteorološka, klimatska oružja, itd.) naročito su pogodna za degradaciju prostora, a upravo u tom pravcu je tendencija razvoja savremenih borbenih sredstava.

Odmah treba reći da će se ratne teškoće utoliko lakše savladati ukoliko se problemima zaštititi i pripremi prostora i čoveka još u miru posveti odgovarajuća pažnja.

Uređenje prostora (teritorije) za rat i borbena dejstva još u miru suštinsko je strategijsko pitanje, a ono uključuje sve bitne elemente zaštite ljudske sredine.

Očito je da se prostor više ne može posmatrati u klasičnom smislu, već kao ambijent podređen dinamičnim promenama. Čovek sredinu stalno menja, pri čemu te promene mogu biti racionalne i iracionalne, što se najneposrednije odražava na prostor kao faktor rata i oružane borbe. No, za promenama u prirodi ne treba žaliti, jer su one i nužne i zakonite, ali prostor »treba koristiti krajnje studiozno i racionalno — vodeći uvek računa o mogućim izvorima opasnosti, oblicima u kojima se one pojavljuju i posledicama koje sa njima nastaju.« (1)

Degradiranje ljudske sredine, koje je sve ređe parcijalno i izolovano (2), ima dalekosežne posledice u pripremi zemlje za odbranu, a naročito u izvođenju borbenih dejstava.

Prostor u nas trpi stalnu degradaciju, naročito u urbanim sredinama. Ako bi brdsko-planinsko područje, na primer, ostalo bez dovoljno vegetacije, šuma i vode, bez privrednih resursa i stanovištva, stvaralo bi izuzetno velike teškoće u izvođenju borbenih dejstava, tim pre što je dobro poznato kakvu ulogu upravo to područje ima u našoj doktrini i strategiji (3, 4). Uz to, degradiran prostor se može još više i dalje relativno lako degradirati upotrebom svih bor-

benih sredstava. Na primer, nije teško zamisliti šta bi mogle učiniti napalm bombe paljenjem šuma i rastinja na našim kraškim područjima. U Vijetnamu, gde je vegetacija inače izuzetno otporna, američki avioni su ostavili pravu pustoš, pa bi intenzivna bombardovanja u našim brdsko-planinskim kraškim regionima ostavila još teže posledice. Upravo zbog toga su naši naponi usmereni da se te prostorijske pošume i regeneriraju u svakom pogledu, u čemu su već postignuti zapaženi rezultati.

Degradirana prirodna sredina u izvesnom smislu daje prednosti agresoru, jer su veći efekti dejstava gotovo svih borbenih sredstava, naročito avijacije i artiljerije; lakše se otkrivaju i osmatraju ciljevi, a oruđa mogu preciznije da gađaju, itd. Braniocu su otežani uslovi za fortifikacijsko uređenje položaja, izradu zaklona i skloništa; veoma su otežani uslovi za maskiranje, složeniji su pokreti jedinica, vrlo je teško snabdevanje, ljudstvo se fizički iscrpljuje i teži su uslovi za odmor, složenije je sanitetsko i materijalno obezbeđenje, itd.

Slabosti u prostornom planiranju, u urbanističkim rešenjima i razmeštaju velikih gradskih aglomeracija, zatim neadekvatan razmeštaj važnih objekata i komunikacijskih čvorova, uništeni parkovi i zelenilo itd., takođe stvaraju veoma složene probleme u organizaciji i izvođenju borbenih dejstava naših snaga u urbanim sredinama. Teže se planira upotreba i sadejstvo snaga i sredstava u oružanoj borbi, a da i ne govorimo o teškoćama i problemima civilne zaštite. Agresor i u tom ambijentu može da ostvari neke prednosti, jer vazдушnim napadima na neplanski građene gradove i naselja može da nanese znatno veće gubitke nego ako se odbrani i zaštititi, još u toku priprema za rat, posveti odgovarajuća pažnja i vodi računa o zaštiti prostora.

Jednom rečju, degradacija i promašaji u organizovanju zaštite ljudske sredine, koji mogu nastati zbog prirodne stihije (što je relativno manja opasnost), te nebrigom i destruktivnim radom čoveka, značajan je vojnostrategijski problem o kome, sem oružanih snaga, moraju da vode računa i svi ostali društveni činioci. Pri tome je važno poći od činjenice da se interesi odbrane i zaštite ljudske sredine podudaraju i dopunjavaju i da tu nema nepremostivih protivrečnosti. Nikom, valjda, nije toliko stalo i nema takve potrebe kao oružane snage i svi faktori odbrane da se zajedničkim naporima urede pojedini regioni u ekonomskom, društvenom, demografskom, zdravstvenom i urbanističkom i u drugom pogledu.

Čuvanje šuma, parkova, pošumljavanje goleti i okoline industrijskih i drugih objekata, (5) ozeljenjavanje urbanih sredina, za-

štita i skupljanje vode, (6, 7) briga o rekama, savremena izgradnja naselja i uređenje gradova, saobraćajnica i objekata na njima, razvoj turizma, centara za rekreaciju itd., aktivnosti su od izuzetnog interesa za odbranu, jer se stvaraju povoljni uslovi za uspješnije izvođenje borbenih dejstava jedinica i ostalih snaga opštenarodnog otpora, za razmeštaj i zbrinjavanje naroda i jedinica i njihovo materijalno obezbeđenje, za sprečavanje subverzivne i druge aktivnosti neprijatelja itd.

S druge strane, takav prostor stvara vrlo složene, a često i nepremostive teškoće za svakog agresora, posebno za onog koji se opredeli za doktrinu tzv. modernog blickriga, zasnovanu na masovnim i brzim dejstvima i prodorima oklopno-mehanizovanih formacija podržanih avijacijom, koji teži da što pre ostvari ciljeve agresije. Prirodno zaštićen i pripremljen prostor za odbranu pruža mogućnost da otežamo i osporimo takav strategijski koncept agresora, i da na taj način realizujemo jedan od bitnih principa naše doktrine — da uspešno vodimo dugotrajni iscrpljujući rat za koji, kako to najnovija istorija vrlo ubedljivo pokazuje, nije bio spreman ni jedan agresor.

Na poslovima uređenja prostora i zaštite ljudske sredine treba da se angažuju sve društvene strukture i snage, pri čemu se naučni prilaz problemu, bolje planiranje i organizacija rada nameću kao aktuelan i neodložan zadatak. Poznato je šta su već učinile oružane snage i šta dalje nameravaju (1), pri čemu celokupna delatnost dobija idejno-vaspitni i radni karakter. To je podsticaj i za druge strukture, kako bi se zaštita čovekove životne i radne sredine ugradila u celokupan tehnološki razvoj i podigla na nivo opšte društvene brige, a odgovornost svakog pojedinca postavila kao deo njegove radne i odbrambene obaveze (8). Na tom poslu i akcijama treba dalje da se učvršćuje veza i saradnja Armije i naroda, naročito omladine, što je takođe bitna strategijska komponenta naše opštenarodne odbrane.

Drugo strategijsko pitanje na koje bih želeo da ukažem jeste uloga čoveka kao faktora rata, pošto je zaštita životne sredine vezana za zdravlje i život ljudi, za njihove odbrambene sposobnosti. Naime, kad je reč o zaštiti ljudske sredine ta dva faktora rata — prostor i čovek — ne mogu se odvajati ni posmatrati izolovano. Korelacija — zaštićen i pripremljen prostor i zdrav čovek u njemu — znači jake i snažne oružane snage, zdrav narod spreman i osposobljen za odbranu, oružanu borbu i društvenu samozaštitu (9).

U materijalima za ovo savetovanje više autora je ukazalo na različite — pozitivne i negativne — aspekte uticaja čovekove sredine

na njegovo zdravstveno stanje, radnu i odbrambenu sposobnost. Naime, prirodna sredina u kojoj se rađa, živi i razvija čovek utiče na njegovu sposobnost za vojnu službu, spremnost za borbena dejstva i različite oblike otpora. To se, u suštini, svodi na borbenu sposobnost i moralno-političke kvalitete društva, odnosno borbenu gotovost oružanih snaga izraženih u koncepciji naoružanog naroda. Ta sposobnost se manifestuje ne samo u psihofizičkim kvalitetima ljudstva, već neposredno utiče i na moralno-političko stanje jedinica, sposobnost da se podnose naponi u obuci i vojnoj službi, da se steknu stručna znanja i borbene veštine, razvija kolektivni duh, drugarstvo i sve one pozitivne karakteristike koje krase naše vojne kolektive.

Istraživanja koja su vršena ukazuju na probleme populacije koji nastaju zbog negativnog uticaja degradirane čovekove sredine (10). Utvrđeno je da je zdravstveno stanje vojnika lošije iz velikih urbanih sredina, da je u porastu negativan trend koji je rezultat zagađenosti u vazduhu i degradacije čovekove sredine uopšte. Indikativan je podatak da se, prema mišljenju neposrednih starešina, smanjuje procenat vojnika koji su sasvim dobrog zdravstvenog stanja iz svih velikih republičkih centara. U porastu su bolesti vezane za degradaciju čovekove sredine — bolesti srca i krvnih sudova, organa za disanje, centralnog nervnog sistema, zatim maligna oboljenja, oštećenja vida i sluha itd. Duševni poremećaji i bolesti nervnog sistema su prvi uzrok nesposobnosti regruta, zatim slede uzroci zbog poremećaja vida, povreda, itd. (10). U porastu su povrede u saobraćaju i povrede na radu; broj invalida rada je visok i kreće se oko 11% svih zaposlenih (9). Sve te okolnosti najneposrednije utiču na odbrambenu snagu zemlje, sposobnost i spremnost oružanih snaga, pripreme oružanih snaga i stanovništva za obuku i izvođenje borbenih zadataka, a da ne govorimo o ogromnim materijalnim izdacima za lečenje bolesnika koji su žrtve degradacije ljudske sredine, što je takođe stratejsko pitanje, jer je vezano za ekonomsko-odbrambene potencijale zemlje. Primera radi, samo u Beogradu se, za lečenje 47.000 evidentiranih bronhitičara, troši suma sa kojom bi se mogla opremiti bolnica sa oko 40 lekara.

Savremeni čovek je, dakle, u životnoj i radnoj sredini intenzivno izložen dejstvu mnogih štetnih faktora — biološke, hemijske, fizičke i psihičke prirode. O takvom čoveku kao faktoru rata i oružane borbe moramo povesti više računa, jer to sve više postaje suštinsko pitanje i sadržaj naše strategije.

Očito da ovim problemima moramo više nego do sada prilaziti sa naučnih stanovišta, jer improvizacija ne može dati prave rezultate.

Vojna publicistika je spremna da da svoj doprinos, naši časopisi mogu postati još otvoreniji za naučnike iz društva. U tom pogledu podsetio bih na reči druga Tita u intervjuu »Vojnom delu« (11) kojima je ukazao na ozbiljne zadatke svih nauka u odbrani zemlje. Iz ovoga proizlazi da samo saradnjom svih naučnih potencijala u zemlji, pa i šire, možemo postići rezultate i u zaštiti ljudske sredine, a to znači: povećati odbrambene sposobnosti zemlje i doprineti borbi za mir u svetu. Naš društveno-politički sistem je stvorio za to pretpostavke, jer je zaštita čovekove sredine politički, društveni, ekonomski, etički i odbrambeni interes naše samoupravne socijalističke zajednice.

LITERATURA:

- 1) General armije Nikola Ljubičić »Opštenarodna odbrana i zaštita i unapređenje životne i radne sredine«.
- 2) Kljajić R. »Zaštita životne sredine od štetnog dejstva hemijskih i bioloških agenasa, posebno sa stanovišta ONO.«
- 3) Prof. dr Petar Marković »Društveno-ekonomski značaj planinskog područja za privredni razvoj i opštenarodnu odbranu.«
- 4) Prof. dr Perica Radmanović i prof. dr Dušan Stanković »Usklađivanje proizvodnje hrane sa ONO i zaštitom životne i radne sredine u brdsko-planinskom području.«
- 5) Dr Velizar Velašević i dr Milan Sopundić »Uloga i značaj šuma za opštenarodnu odbranu.«
- 6) Dr Dušan Dukić »Uloga i značaj zdrave i čiste vode za ONO.«
- 7) Dr Slobodan Gavrilović »Uloga i značaj mikroakumulacije za ONO.«
- 8) Dr Kosta Kilibarda »Odgovornost građana u zaštiti i unapređenju čovekove sredine u selu i ONO.«
- 9) Prof. dr Borivoj Vračarić »Zdravstvene posledice degradacije čovekove sredine i njihov uticaj za narodnu odbranu.«
- 10) Dr Rajko Vukosavljević s grupom autora »Uticaj čovekove sredine na zdravstveno stanje i sposobnost regrutno-vojničke populacije za vojnu službu.«
- 11) Vojno delo br. 6/1973.